

С ЕРУДИЦИЯ И НОВАТОРСКИ ДУХ

Мая Велева. Текст и стил. София, 2005, 234 стр.

„Текст и стил“ е модерно изследване, което въвежда в сложния лабиринт на текстовата стилистика. Мая Велева, една от водещите специалистки по стилистика у нас, обогатява концепциите за отношенията между текст и стил. Тази изследователска цел е осъществена чрез теоретичните постановки в първата част на книгата – в студията *Текст и стил* (стр. 5–30). Студията е забележителна с ракурса, в който е представена историята на стилистиката. Макар и в общ вид, еволюцията в схващанията за стила се разкрива паралелно с еволюцията в схващанията за текста. След коментари на постановки на известни европейски творци, нелишени от критичност, се формулира пространна теза за стила на текста (с оглед предимно на художествения повествователен текст). „Стилистиката, облягайки се на постиженията на текстовата лингвистика, отчасти на функционалната стилистика и на някои херменевтични теории, на постижения в поетиката и жанрологията, ясно дефинира текста като свой обект, като средишно пространство, в което стилът се проявява с цялата си мощ и изразителност“ (стр. 5).

Авторката приема определението на Р. Харвег за стила като начин за изграждане на текста. Отбелязана е психологическата мотивация на творческия акт, която влияе върху стиловата структура, проявяваща се както в избора на отделната стилово маркирана езикова единица, така и в композирането на образно-изобразителната система.

Теоретичните схващания на авторката се конкретизират в изследвания на индивидуалния стил в параметрите на група жанрово идентични текстове на бележити български прозаисти като Йордан Йовков, Елин Пелин и Константин Константинов.

Студията, посветена на стила на Й. Йовков, е озаглавена „Националната идентичност на индивидуалния стил“ („Старопланински легенди“ – Й. Йовков)“ (стр. 31–113). Обект на анализ е текстовата структура и стилистиката на легендите, обединени в цикъла „Старопланински легенди“. Авторката „разкрива индивидуалното в принципите на изграждането на текстовия модел като преосмисляне на българската и на европейската традиция в полето на жанра, както и естетическото реструктуриране на българския език, на народно-песенния и сказовия дискурс“ (стр. 35). Интересни са характеристиките на синтетизма на Йовковия стил. Синтетизмът се изразява не само в съчетаването на стилови компоненти, техники и похвати, присъщи на различни видове повествователен текст, но и в дискретни проекции на европейски стилови течения. Като постижение на авторката трябва да се отбележи умението ѝ да експлицира смисловата цялостност на „Легендите“ и да доказва стиловата цялостност с детайлите на езиковото изграждане на легендарния свят. Чрез стиловите елементи се открояват трите смислови пласта – (1) на реалния текстов свят, (2) на символния текстов свят и (3) на света, очертан от конструктите на библейски легенди, народно-религиозни предания и религиозно-авторски мистични представи. Прецизно се открояват езиковите средства и стиловите похвати за изграждане на единна актантна структура – с частни проявления във всяка отделна легенда, с общи характеристики на всеки от персонажите. Синтетизмът на Йовковия стил „се поражда“ чрез „систематизация“ на езиковите средства, взети от народно-песенното творчество и от модерни стилови течения като експресионизма. Силно впечатление прави анализът на творческите възможности на писателя да подчертава тъкмо националното и неповторимото в индивидуален аспект.

Стиловите конституенти на времевата, пространствената и актантната структура на текста са поставени в пряка зависимост от особената позиция и характеристика на разказвача. Той е съчетание на емоционалния свят и интелектуалните регистри на автора и на народния разказвач, съпреживяващ миналото така, както е съхранено в народната памет.

Специално внимание заслужава характеристиката на композицията като рамка, която включва пространно въведение, напомнящо музикална прелюдия, отворен финал, който бележи края на художественото действие, но съдържа и морален извод, определен чрез символен обект или действие.

Изложението по принцип е двупланово (план на настоящето и план на миналото), а наративът предполага „празнини“, които читателя може да реконструира в пределите на конкретния текст или благодарение на интертекстовите връзки в пределите на цикъла.

Стилистично значими и съотносими със стиловата доминанта на индивидуалния стил на бележития разказвач са „сценичните“ епизоди в сегашно време („актуализиращ презенс“), иноказателните описания, които максимално разчитат на контраста като стилистичен похват.

Стилоопределящ е типът на диалога, който е с различен обем в различните текстове, и понякога напомня „изчистеното“ народно разказване. Стилоопределящ за Й. Йовков е т.нар. опознавателен диалог, който може да бъде необеман и компенсирани от езика на жестовите или допълнен с описание на психологическите реакции.

Професионализмът на М. Велева се е проявил също така в анализа на стилистичните варианти на основните повествователни, описателни и аналитични микротекстове. Тези стилистични варианти придават неповторимост на Йовковия стил. Създава се вариант на панорамното повествование, с плавен ритъм и специфичен синтактичен строеж. Авторката разглежда детайлно характеристиката на микротекстове за изобразяване на външни действия на централния персонаж, които са типични за авторизираното повествование. Професионално са изяснени езиковите особености на т.нар. сценично повествование в сегашно време. Отделя се внимание на стилистичната функция на иноказателното описание, характерно за легендите. То се отличава със специфичен синтактичен строеж, наподобяващ народното разказване, и с ярка фигуративност. Интерес предизвиква изясняването на техниките на портретуване (специфични описателни микротекстове), изображението на индивидуалния дискурс, където като специфичен похват се откроява паралелното изображение на външна и на вътрешна реч. Функциите на хиперболата и контраста са обяснени с влиянието на народното творчество и с възможните авторски трансформации.

Най-безпогрешно националната идентичност на индивидуалния стил се разпознава в образно-изобразителната система. В „Легендите“ тя е своеобразно съчетание от епитети, сравнения, персонификации, частични алегии. Достоянство на разработката на М. Велева е обвързването на всяко от изразните средства с отделни смислови равнища на текста, с типове микротекстове, с отделни текстови структури. Висока оценка заслужава анализът на техниките на сюжетиране на метафори – авторски, трансформирани архитипални метафори. Силно впечатление прави изясняването на индивидуалната трансформация на метафората за мъжа слънце и жената луна, архитипалните метафори за огъня и водата. С основание авторката отбелязва: „Забележителна е конфигурацията на тропи и фигури, прецизният избор на всяка стилистично значима езикова единица, своеобразното естетическо преструктуриране на българския език в съзвучие с народно-песенното и легендарното разказване, но същевременно и с модерния наратив“ (стр. 112).

В студията „Декоративният стил на авторската легенда („Под манастирската лоза“ – Елин Пелин)“ (стр. 114–148) за първи път текстове на Елин Пелин се характеризират като авторска легенда. Именно през призмата на стилистиката е възможно да се покаже, че Елин Пелин е създал текстова структура с определен стил модел. За целта той контаминира авторизирано и легендарно повествование (вариативно в отделни текстове), като използва в добре премерено съотношение и техники на декоративния стил. Декоративизмът има особено отчетливо проявление в пространствената и актантната структура на текста, но също и характерен словесен изказ. Става дума за орнаментирането на епитети от всеки структурен вид, с тяхното изреждане, със сравнения от различен структурен и семантичен тип, с метафори и символи, с народно-разговорна и църковна лексика. С уменията на специалистка по стилистика от висока класа М. Велева интерпретира стилизацията на различни речеви пластове и оценява подходящото ѝ дозиране. Според нея „тези авторски легенди, отчетливо детерминирани от декоративния стил, подчертават пряката зависимост между типа жанров текст и стила (текстовия стил), в чиито рамки по специфичен начин може да се прояви индивидуалният стил, да се открият нови стилкови решения“ (стр. 169).

Безспорно постижение в труда е сполучливият опит да се изяснят механизмите на вербалното орнаментиране, както и появата на специфичен стил вариант на описанието – декоративното описание, което според стилските техники и ефекта от прилагането им авторката разделя на три вида. Подобно прецизно разглеждане на индивидуални варианти на микротекстовете описания безспорно е принос и към лингвистиката на текста. Този необичаен ракурс на изследване на „Лозата“ налага преосмисляне на приетите позиции за естетическата стойност на цикъла и убеждава, че действително става дума за „автономна естетическа система“, отговаряща на изискванията на културната ситуация на своето време.

Независимо че е посветена на индивидуалния стил в пътеписите на К. Константинов, студията „Експресия и сугестивност в пътеписите на К. Константинов“ (стр. 173–226) доказва тезата на авторката за индивидуалния стил изобщо, реализиращ се в еднотипни жанрови текстове. Принципите са аналогични с тези в авторската легенда – контаминация на две или повече текстови структури, което води до моделиране на индивидуален конвенционален стил модел на текста, като контаминацията оказва влияние при стилското изграждане на такива основни текстови структури като пространство, време, образ на автора (респ. разказвача). Модерността на пътеписа по принцип се свързва с контаминирането на текстовата структура на познавателния пътепис с художествения текст, в частност с персоналния художествен текст, откъдето се привнасят изострената сетивност на описанието, характерното комбиниране на ярко експресивни езикови единици, които сугестират читателя и го карат да съпреживява с автора.

Впечатлява анализът на индивидуални стилистични варианти на описанието, както и индивидуални варианти на повествованието и разсъждението (експликативни, рефлексивни и финализиращи). Понякога тези варианти са изцяло в авторска полупряка реч, понякога са във вътрешен монолог и пр. Детайлно се разглеждат емблематичното и импресивното описание като синтактичен строеж, ритмо-мелодична интонация, индивидуална конфигурация на тропи и фигури. Особено задълбочено е изяснена ключовата роля на метафората-емблема, както и на индивидуалните механизми за нейното моделиране. Специално внимание се обръща на времето в пътеписа, както и субективността на отразяваното пространство. Детайлно се интерпретира образът на автора като текстоорганизираща категория. Чрез детайлен анализ се изяснява включването на автора в текста с персоналния и темпорален дейксис, с прекомпозирането на натурата, с финализиращите разсъждения. Пряк езиков

израз на представата за естетично е езиковият стил, комбинацията на образни, оценъчни и експресивни езикови средства. Според авторката това са средствата, които „най-ярко чертаят периметрите на индивидуалността“. Тук изследователката отнася необичайните по структура и семантика сравнения, емблематичните метафорични и метонимични перифрази, които „вторично, емоционално и образно именува местности и градове“, индивидуалните алегии, които образно представят времето, пътя, нощта; подчертано насищат описанията с индивидуални синестезии, соларни метафори, метафори на названия на скъпоценни камъни и т.н.

Казаното дотук характеризира не само ерудицията на М. Велева, но и нейното новаторство при интерпретацията на методологични за стилистиката проблеми. Важно е да се подчертае умението ѝ да представи теоретичните си концепции в „действие“ – при стилистичния анализ на емблематични за българската литература произведения. Трудът би спечелил, ако в заключителната му част се обобщят специфичните черти в стила на тримата автори, общото и различното между тях.

„Текст и стил“ е мащабно изследване в областта на стилистиката на художествения текст. Авторката убедително откроява постиженията в индивидуалния стил на Йордан Йовков, Елин Пелин и Константин Константинов, които с творбите си представят идентичността на българския национален стил.

Книгата показва Мая Велева като изследователка, ориентирана към съвременни научни виждания и подходи.

КИРИЛ ДИМЧЕВ